

УДК 001.8:174-057.86:316.7

DOI:

Тетяна Атрощенко, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти
та освітнього менеджменту

Мукачівського державного університету

Михайло Яцура, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 015 “Професійна освіта (за спеціалізаціями)”

Мукачівського державного університету

НАУКОВІ ПРОЄКЦІЇ ФЕНОМЕНУ “ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА”

У статті обґрунтована важливість професійної культури для становлення майбутнього фахівця. З педагогічної точки зору професійна культура тісно пов'язана із професійною підготовкою, особистісними якостями, потребою вдосконалення професійних знань, умінь та здібностей, необхідних для успішного виконання фахівцем майбутніх професійних обов'язків. На основі культурологічного підходу охарактеризовано методологічні передумови професійної культури. Досліджено сутність професійної культури у психолого-педагогічній та методологічній площинах.

Формування професійної культури розглядається як актуальна проблема сучасної професійної педагогіки, що потребує практичного розв'язання на основі застосування інноваційних підходів.

Ключові слова: професійна культура; культурологічний підхід; методологічні передумови; змістова характеристика; професійна підготовка; професіоналізм; майбутні фахівці.

Літ. 15.

Tetyana Atroshchenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Pedagogy of Preschool and
Primary Education and Educational Management Department
Mukachevo State University

Mykhailo Yatsura, Applicant of the third (Educational and Scientific) Level of Higher Education
Specialty 015 “Vocational Education (by specialization)”
Mukachevo State University

SCIENTIFIC PROJECTIONS OF THE PHENOMENON “PROFESSIONAL CULTURE”

The article has substantiated the importance of professional culture for the formation of a future specialist. From a pedagogical point of view, professional culture is closely related to professional training, personal qualities, the need to improve professional knowledge, skills and abilities necessary for the specialist to successfully perform future professional duties. Based on the cultural approach, the methodological prerequisites of professional culture have been characterized as: an internalized component of general culture; universal characteristics of professional reality; system education, which includes structural components that are distinguished according to the specific professional field of the specialist. We have studied the essence of professional culture in the psychological-pedagogical and methodological plane. It has been determined that professional culture is an important condition and source of development of a specialist as a subject of activity and is considered as a factor of self-development, self-organization and self-realization of an individual, manifested in life and professional self-determination, morality and spirituality; it has a personal and creative nature. An attention has been focused on the analytical research of the content characteristic of professional culture as a scientific definition.

The formation of professional culture has been considered as an urgent problem of modern professional pedagogy, which requires a practical solution based on the application of innovative approaches. Properly formed professional culture during training encourages the future specialist to develop creative individuality, serves as a qualitative sign of professional competence and certifies a high level of general culture.

Keywords: professional culture; cultural approach; methodological prerequisites; content characteristic; professional training; professionalism; future specialists.

Постановка проблеми. Сучасна професійна освіта поступово перестає бути виключно процесом підготовки майбутнього фахівця тільки до професійної діяльності. З кожним роком все більше уваги надається виконанню певної сукупності гуманістичних завдань та функцій з виховання здобувачів, формування і розвитку їхньої особистості, вдосконаленню загальної культури, ціннісних орієнтацій, морально-етичних

принципів та переконань тощо. Це означає, що сучасне українське суспільство вимагає від професійної освіти ефективної підготовки людини до успішного життя та діяльності у надзвичайно складних умовах сучасного мінливого світу. Як наслідок, на перше місце виходить потреба цілеспрямованої діяльності у площині формування професійної культури. Інтерес до проблеми професійної культури постає з глибин розвитку педагогічної теорії та

практики, адже обумовлений суспільно-економічними умовами і системою діяльності освітніх установ. Водночас зацікавленість процесом удосконалення професійної культури безпосередньо пов'язана із професійною підготовкою, особистісними якостями, потребою вдосконалення професійних знань, умінь та здібностей, необхідних для успішного виконання фахівцем професійних обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен “професійна культура” є міждисциплінарним поняттям, яке привертає увагу науковців різних галузей знань: педагогів, психологів, філософів, менеджерів, соціологів, культурологів та ін. У контексті нашого наукового пошуку значну цінність становлять праці вітчизняних науковців Ю. Безрученкова, О. Власюк, В. Гусака, С. Ісаєнко, К. Коновалова, І. Кришень, Н. Мазур, О. Макеєвої, Н. Миколаєнко, О. Музальова, Л. Нікіфорової, І. Пальшкової, І. Сабатовської, Т. Спіріної, О. Стрельбицької, О. Хмельницької, Т. Щеголевої, Г. Улунової, які вивчали зміст та психолого-педагогічні аспекти формування професійної культури і професійної компетентності майбутніх фахівців різних спеціальностей.

За останніх 15 років було захищено низку дисертаційних досліджень, які стосувалися формування професійної культури студентів різних спеціальностей: С. Ісаєнко [2] (формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей засобами іноземної мови); Т. Спіріна [10] (формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу); Т. Щеголева [13] (формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу) та ін. Однак ще й нині не усі питання щодо сутності професійної культури як наукової дефініції не отримали психолого-педагогічного узагальнення, потреба виникає у методологічному аналізі та виокремленні основних змістових складових професійної культури.

Мета статті – узагальнити інформацію про важливість формування професійної культури у професійній підготовці й теоретично обґрунтувати сутність і зміст наукової дефініції “професійна культура” у психолого-педагогічному контексті.

Виклад основного матеріалу. Наголосимо на тому, що ми солідарні із позицією В. Ковальчука, який аргументовано висловлює думку про те, що “чинна освітня практика не відповідає сучасним вимогам і не може забезпечити своєчасну й адекватну підготовку людей до майбутнього, яке стрімко наближається, необхідна її радикальна перебудова, стратегічно орієнтована на виклики XXI ст.” [4, 30]. Таким чином, сучасні ЗВО повинні орієнтуватися не лише на організацію діяльності, що спрямована на підвищення рівня освіченості здобувачів освіти, а цілеспрямовано й системно працювали у площині

формування нового “типу інтелекту, іншого образу та способу мислення, що був би пристосованим до швидкоплинних змін економічних, технологічних, соціальних та інформаційних реалій навколишнього світу” [4, 30]. Серед таких реалій відводимо провідну роль професійній культурі. Обґрунтуємо свою позицію.

Сучасна наука, розглядаючи проблему формування професійної культури, намагається по-новому підійти до розв'язання питань розвитку і становлення особистості, її самореалізації та життєвого визначення у культурі та суспільстві. Ці питання суттєво загострилися з огляду на ситуацію повномасштабних військових дій з боку росії. Нині нашій країні потрібні не лише висококваліфіковані військові фахівці, а й спеціалісти усіх інших спеціальностей, які зможуть ефективно протистояти агресії та відбудовувати народне господарство. З огляду на реалії сьогодення об'єктивний зміст соціального замовлення щодо формування професійних якостей майбутніх фахівців має зазнати суттєвих змін, які, насамперед мають стосуватися розвитку та вдосконалення у них професійної культури. Висловлюємо власну думку, що таке замовлення має стати державною освітньою політикою та з практичної точки зору базуватися на сукупності конкретних запитів і вимог до майбутніх фахівців. Наголосимо, що провідну роль у реалізації такого запиту мають відігравати викладачі, які готують майбутніх українських фахівців у ЗВО.

Повністю підтримуємо позицію О. Музальова [7], який вважає, що ефективне розв'язання проблем психолого-педагогічного забезпечення формування професійної культури майбутнього фахівця має йти шляхом соціалізації, професіоналізації, самореалізації й самоутвердження. Розв'язання цих головних завдань у їхньому взаємозв'язку має забезпечити вільне входження майбутніх фахівців у простір професійної діяльності. Цілком підтримуємо думку науковця у тому, що самоактуалізація та самоствердження майбутнього фахівця під час навчання у ЗВО полягає у тому, що він має самостійно переосмислити відповідальність за процес і результат власної діяльності, активно й креативно проявляти творчі здібності та можливості, цілеспрямовано удосконалювати власні індивідуальні риси, а також системно працювати над утвердженням морально-психологічної позиції у системі міжособистісних відносин. Саме така свідомо й ініціативна діяльність забезпечить майбутньому фахівцеві усвідомлене розуміння свого “Я” і тим самим сприятиме задоволенню внутрішньої потреби у спілкуванні та взаємодії з іншими людьми під час реалізації майбутньої професійної діяльності.

Наголосимо на тому, що вдосконалення внутрішніх можливостей особистості, досягнення людиною вершин професійного, духовно-морального зроста-

ння (досягнення “акме”) завжди співвідносяться з її життєвими перспективами, планами, цілями й ідеалами. Ці плани, як доводить О. Музальов [7], безпосередньо стосуються професійного, духовно-морального, культурологічного розвитку молоді людини і вимагають, на думку автора, нових підходів до оцінки сутності поняття “професійна культура” особистості у процесі освітньої діяльності [7, 143]. Ми теж поділяємо таку позицію, тому вважаємо за доцільне коротко зупинитися на семантичній характеристиці сутності наукової дефініції “професійна культура”.

Як уже зазначено, проблема професійної культури є предметом досліджень різних наукових галузей: педагогіки, філософії, менеджменту, психології, культурології, соціології та ін. Задля обґрунтування сутності досліджуваного поняття, оберемо найбільш актуальні для нашого дослідження наукові думки, які уможливають представлення власного бачення сутності феномену професійної культури.

Культурологічний словник визначає, що “професійна культура характеризує рівень і якість професійної діяльності, які залежать від соціально-економічного стану суспільства й сумлінності в оволодінні певними знаннями, навичками конкретної професії та їх практичному використанні” [5, 173]. В Енциклопедії освіти подано таке бачення: “...професійна культура включає сукупність принципів, норм, правил, методів, які сформувалися історично, регулюють процес, діяльність людини. Основу професійної культури складають знання та цінності, вироблені конкретною соціально-професійною групою та закріплені у традиціях її життєдіяльності (за О. Донцем, Ю. Мішиним, О. Шабаліним)” [1, 724].

Актуально, у контексті нашого наукового пошуку, є думка А. Капської, згідно з якою професійна культура, окрім необхідних знань, умінь і навичок, включає певні особистісні якості, норми ставлення до різних складових професійної діяльності [3, 134]. Натомість, О. Музальов переконаний, що саме культурологічна освіченість особистості є важливим чинником формування професійної культури майбутнього фахівця. Вона, на думку науковця, не лише сприяє пристосуванню до навколишніх умов соціального середовища, а й активно змінює соціально-психологічні особистісні фактори, регулює і спрямовує духовно-моральні установки та професійні орієнтації особистості, здатної до постійного самовдосконалення, самоствердження і творчості [7, 150]. У розумінні Т. Щеголевої, професійна культура виступає результатом “професіоналізму, який обумовлений науковою організацією праці, інтелектом, його морально-психологічним станом, педагогічним і службовим етикетом” [13, 15]. До головних складових професійної культури офіцера-прикордонника авторка відносить професійно-мо-

ральну, професійно-психолого-педагогічну та професійно-технологічну культуру.

На основі вивчення бачення українських [11; 12; 13] та зарубіжних [14; 15] науковців було встановлено, що сутнісну характеристику професійної культури доцільно розглядати насамперед у контексті культурологічного підходу. Саме на його основі розглядаємо вихідні *методологічні передумови* професійної культури. Отже, професійна культура з точки зору культурологічного підходу це:

- інтеріоризована складова загальної культури, що спроектована у сферу професійної діяльності;
- універсальна характеристика професійної реальності, що проявляється у різних формах існування;
- системне утворення, що включає в себе структурні компоненти, які виокремлюють відповідно до професійної сфери фахівця, мають власну організацію, що зумовлена специфікою конкретної професії;
- особливості формування професійної культури обумовлюються індивідуально-творчими, психофізіологічними та віковими характеристиками особистості.

Таким чином, на основі узагальнення та систематизації представленої теоретичної інформації можемо констатувати, що професійна культура виступає невід’ємною частиною загальної культури особистості та може розглядатися у психолого-педагогічному контексті як якісний результат трудової діяльності, що обумовлений високим ступенем застосування загальноприйнятих норм культури поведінки та професійної моралі особи. Методична площина професійної культури перебуває у безпосередній залежності від засвоєння й використання особою культурних надбань людства, а також правил поведінки усвідомлення моральних цінностей.

У загальному розумінні професійна культура базується на освіченості та вихованості особистих моральних якостей, охоплює культурно-освітній потенціал людини, рівень оволодіння професійними знаннями, що є необхідними для якісної реалізації професійної діяльності. Тобто, у теоретичному контексті професійна культура передбачає оволодіння загальнолюдськими цінностями та вироблення ціннісних орієнтацій. З практичної точки зору професійна культура чітко обумовлена дотриманням загального й службового етикету та сприяє формуванню позитивного стереотипу поведінки, а також допомагає під час вироблення спектру практичних дій під час виконання службових обов’язків.

Резюмуючи подану інформацію, можна підійти до розуміння професійної культури як доволі складного явища, сприймати її синтез створених фахівцем духовних цінностей, гармонійних форм професійних відносин. Загалом, професійна культура є вагомим умовою та джерелом розвитку фахівця як

суб’єкта діяльності та розглядається як чинник саморозвитку, самоорганізації та самореалізації особистості, що допомагає майбутньому фахівцю виробити власний індивідуальний стиль поведінки. Вона проявляється у життєвому та професійному самовизначенні, моральності й духовності та має особистісно-творчу природу.

Зупинимося на аналітичному дослідженні змістової характеристики професійної культури як наукової дефініції. Так, у контексті нашої мети вважаємо за доцільне навести розуміння змісту професійної культури як культури макросистеми, що визначається Г. Улуною у межах аксіологічного, герменевтичного, діалогічного, нормативного, семіотичного, символічного, соціологічного й технологічного підходів. Інтегруючи зазначені підходи, професійну культуру – культуру соціальної макросистеми авторка тлумачить як універсальну для певної професійної галузі систему знаків (професійних знань і технологій) та символів (норм і цінностей), поява яких є результатом діалогу між різними ланками професійного буття. Зміст професійної культури як культури мікросистеми визначається дослідницею у межах таких підходів: діяльнісного, дидактичного, компетентнісного. Зокрема на основі інтегрування зазначених підходів, під професійною культурою як культурою соціальної макросистеми Г. Улунова розуміє “якісні характеристики діяльності професійної групи, що формуються в процесі професіогенезу і відповідають певним компетентностям фахівця. Зміст професійної культури як культури особистості визначається авторкою в межах наступних підходів: акмеологічного, особистісного, психологічного. Інтегруючи вказані підходи, професійну культуру особистості ми визначаємо як комплексне динамічне особистісне утворення професіонала, що зумовлює високі якісні показники професійно-особистісного зростання та самореалізації суб’єкта професійної діяльності” [11, 21].

Отже, підсумовуючи, вважаємо, що успішність професійної діяльності суттєво залежить від того, наскільки індивідуальні психологічні якості фахівця відповідають вимогам професії, наскільки повно особистість сприймає традиції, норми та правила поведінки у певному професійному середовищі. Наведені підходи дають підстави констатувати суттєву значимість професійної культури для становлення фахівця у конкретній професії, а також засвідчує потребу вираженого підходу до розробки ефективних шляхів її формування під час навчання у ЗВО як важливого чинника розвитку та становлення професійних якостей особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розбудова національної системи вищої освіти в Україні в контексті Європейського освітнього простору гостро потребує інноваційних змін та розробки прогресивних підходів до організації профе-

сійної підготовки майбутніх фахівців усіх спеціальностей. Під час організації освітнього процесу у ЗВО необхідно суттєво удосконалити змістову складову, яка буде спрямована на формування високого рівня професійної культури, що позитивно вплине на забезпечення якісної підготовки до реалізації професійної діяльності в сучасних умовах. Процес підготовки нової генерації майбутніх українських фахівців, які будуть здатні позитивно вплинути на суспільний розвиток, потребує не тільки зростання якості знань, умінь й навичок, але й підвищення їхнього культурно-освітнього рівня, що стає реальним через формування професійної культури. Належним чином сформована професійна культура спонукатиме розвиток творчої індивідуальності та слугуватиме якісною ознакою фахової компетенції і загальної культури.

Уважаємо, що у кожному конкретному ЗВО необхідно внести комплекс істотних психолого-педагогічних змін в освітньому процесі, що насамперед базуватимуться на пошуку інноваційних освітніх технологій, форм і методів професійної підготовки на засадах акмеологічного підходу. Особливо велике значення та відповідальність покладено в означеному аспекті на педагогічну науку, адже у її полі зору перебуває розробка теоретичних основ становлення майбутніх фахівців, які мають високий рівень загальної та професійної культури.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні особливостей формування професійної культури майбутнього менеджера у процесі фахової підготовки, а також передбачаємо визначити практичні механізми впровадження акмеологічного підходу у професійну підготовку фахівців спеціальності 073 “Менеджмент”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремінь. Київ: Інтер, 2–8. 1040 с.
2. Ісаєнко С.А. Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей засобами іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. Київ, 2009. 227 с.
3. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навчально-методичний посібник. Київ: УДЦССМ, 2001. 2001 с.
4. Ковальчук В. Об’єктивні й суб’єктивні передумови модернізації професійної та світоглядно-методологічної підготовки вчителя. *Молодь і ринок*. № 6 (204). 2022. С. 29–35. <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/265719/261755>
5. Корінний М.М., Шевченко В.Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури. Київ : Україна, 2003. 384 с.
6. Миколаєнко Н. “Професійна культура”: аналіз наукових досліджень. *Науковий вісник. Серія “Педагогіка. Соціальна робота” / Ужгородський нац. ун-т. Ужгород : УНУ, 2014. Вип. 32. С. 120–123.*
7. Музальов О. Теоретико-методичні засади формування професійної культури у процесі навчально-вихов-

ної діяльності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 2013. № 3. С. 141–151.

8. Пальшкова І.О. Педагогіка: професійно-педагогічна культура вчителя : навч. посіб. Київ : Слово, 2011. 192 с.

9. Сабатовская И.С. Проблема профессиональной культуры в современной отечественной социологической литературе. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету “Народна українська академія”*. Харків, 2002. Т. 9. С. 206–214.

10. Спіріна Т.П. Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” Житомир : Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка, 2009. 19 с.

11. Улунова Г.Є. Професійна культура: сутність, фахові особливості, розвиток : колективна монографія / кол. авт. ; відп. ред. Г.Є. Улунової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. С. 8–21.

12. Хмельницька О.І. Формування професійної культури у процесі магістерської підготовки *Духовність особистості: методологія, теорія та практика* : зб. наук. праць. Северодонецьк : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2014. № 1 (60). 225 с.

13. Щеголева Т.Л. Формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2007. 20 с.

14. Friedman A. Ethical Competence and Professional Associations. London : PARN, 2007. 352 p.

15. Korolova T.V. Deontology as the indispensable component of the professional culture. *Nauka i studia. Pedagogiczne nauki. Psychologia i socjologia* / redactor naczelna Koretskiy M.H. Przemysl : Nauka i studia, 2013. S. 62–67.

REFERENCES

1. Kremin, V.G. Entsyklopediya osvity [Encyclopedia of Education]. Kyiv, 1040 p. [in Ukrainian].

2. Isaenko, S.A. (2009). Formuvannya profesijnoyi kultury u studentiv inzhenerno-tekhnichnykh spetsialnostey zasobamy inozemnoyi movy [Formation of professional culture among students of engineering and technical specialties by means of a foreign language]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 227 p. [in Ukrainian].

3. Kapska, A.Y. (2001). Sotsialna robota: deyaki aspekty roboty z ditmy ta moloddyu [Social work: some aspects of work with children and youth]. Kyiv, 2001 p. [in Ukrainian].

4. Kovalchuk, V. (2022). Obyektyvni y subyektivni peredumovy modernizatsiyi profesijnoyi ta svitohlyadno-metodolohichnoyi pidhotovky vchytelya [Objective and subjective prerequisites for the modernization of the teacher's profes-

sional and worldview-methodological training]. *Youth and the market*. Vol. 6 (204), pp. 29–35. Available at: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/265719/261755> [in Ukrainian].

5. Korinnyi, M.M. & Shevchenko, V.F. (2003). Korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk z kultury [Short encyclopedic dictionary of culture]. Kyiv, 384 p. [in Ukrainian].

6. Mykolaenko, N. (2014). “Profesiyna kultura”: analiz naukovykh doslidzhen [“Professional culture”: analysis of scientific research]. *Scientific Bulletin of Uzhorod National University*. Vol. 32, pp. 120–123 [in Ukrainian].

7. Muzalyov, O. (2013). Teoretyko-metodychni zasady formuvannya profesijnoyi kultury u protsesi navchalno-vykhovnoyi diyalnosti [Theoretical and methodological principles of formation of professional culture in the process of educational activity]. *Pedagogy and psychology of professional education*, Vol. 3, pp. 141–151. [in Ukrainian].

8. Palshkova, I.O. (2011). Pedahohika: profesijnno-pedahohichna kultura vchytelya [Pedagogy: teacher's professional and pedagogical culture]. Kyiv, 192 p. [in Ukrainian].

9. Sabatovskaya, I.S. (2002). Problema professyonalnoy kultury v sovremennoy otechestvennoy sotsyolohycheskoy lyterature [The problem of professional culture in modern national sociological literature]. Kharkiv, Vol. 9, pp. 206–214.

10. Spirina, T.P. (2009). Formuvannya profesijnoyi kultury maybutnikh sotsialnykh pedahohiv u navchalno-vykhovnomu protsesi vyshchoho navchalnoho zakladu [Formation of the professional culture of future social pedagogues in the educational process of a higher educational institution]. *Candidate's thesis*. Zhytomyr, 19 p. [in Ukrainian].

11. Ulunova, G.E. (2016). Profesiyna kultura: sutnist, fakhovi osoblyvosti, rozvytok [Professional culture: essence, professional features, development]. Sumy, pp. 8–21. [in Ukrainian].

12. Khmelnytska, O.I. (2014). Formuvannya profesijnoyi kultury u protsesi mahisterskoyi pidhotovky [Formation of professional culture in the process of master's training]. *Spirituality of the individual: methodology, theory and practice*. Severodonetsk, Vol. 1 (60), 225 p. [in Ukrainian].

13. Shchegoleva, T.L. (2007). Formuvannya profesijnoyi kultury maybutnikh ofitseriv-prykordonnykiv u protsesi vyvchennya dystsyplin humanitarnoho tsykladu [Formation of the professional culture of future border officers in the process of studying the disciplines of the humanitarian cycle]. *Candidate's thesis*. Khmelnytskyi, 20 p. [in Ukrainian].

14. Friedman, A. (2007). Ethical Competence and Professional Associations. London, 352 p. [in English].

15. Korolova, T.V. (2013). Deontology as the indispensable component of the professional culture. *Nauka i studia. Pedagogiczne nauki. Psychologia i socjologia*. Przemysl, pp. 62–67 [in English].

Стаття надійшла до редакції 08.08.2022

“Наше призначення не в тому, щоб намагатися ясно розгледіти те, що віддалене від нас і приховано в тумані, але в тому, щоб працювати над тим, що у нас під рукою”.

Томас Карлейль
британський письменник, філософ

